Špela Urh

POLOŽAJ OSEB Z OZNAKO DUŠEVNE PRIZADETOSTI S POSEBNIM POUDARKOM NA IZKLJUČENOSTI ŽENSK Z INTELEKTUALNO OVIRO

UVOD

V slovenskem prostoru je še vedno prisotno tradicionalno poimenovanje stanja fizične ali duševne drugačnosti z besedo invalid in invalidnost, pri čemer pomen besede ne obsega le družbene prikrajšanosti, temveč definira posameznikovo kategorijo skoz fizični, senzorni in duševni primanjkljaj oziroma nesposobnost. V načelnem govoru in v nekaterih zakonodajnih določilih (zakon o zaposlitveni rehabilitaciji in zaposlovanju invalidov) stroka uporablja pojem invalid v splošnem tonu in ni pozorna na specifične potrebe ljudi s specifičnimi kategorijami, medtem ko šolska zakonodaja (zakon o usmerjanju otrok s posebnimi potrebami) strogo loči skupine kategorij, predvidene za vključitev v redne šole oziroma integracijo. Čeprav novi zakon o usmerjanju temelji na načelu integracije, je ta omejena le na določene kategorije otrok. Izključeni iz rednih oblik šolanja (izključeni iz integracije) ostanejo otroci s kategorijami lažja, zmerna, težja in težka motnja v duševnem razvoju, medtem ko je vsem ostalim kategorijam otrok s posebnimi potrebami integracija omogočena.[1] Slovenska zakonodaja ne govori več o razvrščanju, temveč o usmerjanju v določene šolske programe, pri čemer se sam postopek ni bistveno spremenil. Še vedno gre za proces, v katerem je otrok evidentiran in označen s kategorijo, na podlagi katere ga komisija usmeri v določen program šolanja. Pri vsem tem pa so možnosti usmeritve zakonsko omejene, kar pomeni, da so le določene kategorije otrok usmerjene v določene programe. Mnogim je ne glede na želje in potenciale želena pot šolanja in poklicnega izobraževanja onemogočena. Kategorija ostaja še vedno najpomembnejši dejavnik, od katerega je odvisna otrokova prihodnost.

Kategorija oziroma nalepka ima lahko dolgotrajne posledice za osebo, ki zaradi nje pozneje v življenju npr. ne more najti zaposlitve. Vendar zakonodaja določa posebne pravice in ugodnosti le na podlagi kategorije. Pri označevanju drugačnosti gre v bistvu za izključitev, kar posamezniku prinese pravice, določene v posebnih zakonih, ki naj bi ščitile položaj ranljivih skupin; paradoksno in končno tudi nepotrebno pa se zdi prvotno izključevanje in posledično ponovno vključevanje, kar se izrazito kaže v primeru šolske zakonodaje.

Nalepka drugačnosti je veliko moralno in etično vprašanje, ki je pogojeno s tradicijo, vrednotami in dejanji obstoječega družbenega sistema in časa. Biti drugačen je od nekdaj veljalo biti nekaj manj. Zgodovina nas uči, da so se skoz čas pojavljale vedno nove skupine ljudi, novi »obrazi norosti«, ki so bili izključeni (Foucault 1998), medtem ko v današnjem času meje normalnosti postajajo vse bolj široke.

Nacionalni program socialnega varstva do 2005 prepoznava, da »invalidi in druge osebe s posebnimi potrebami ne morejo enakovredno nastopati v družbenem procesu, ker jim niso vedno in povsod zagotovljeni pogoji, da bi lahko ustrezno izkoristili in razvili svoje sposobnosti.« Zato kot strategije za izboljšanje stanja program predvideva dvoje:

- »Mladim ljudem, ki so vključeni v sisteme vzgoje in izobraževanja, je treba omogočiti enake možnosti za šolanje in osebnostni razvoj« (strategija 1.4).
- »Invalidne osebe in druge osebe s posebnimi potrebami imajo pravico do posebnih obravnav, s katerimi se jim zagotavljajo pogoji za čim boljšo usposobitev za samostojno življenje ali njim primerno nego, posebej pa jim je treba zagotoviti pravice do enakovrednega sodelovanja v okolju« (strategija 1.7).

Položaj kaže, da so ljudje z intelektualno oviro

kategorija invalidov, ki jim pripisujejo najnižje sposobnosti. Najslabši položaj se kaže predvsem na dveh področjih - na področju šolanja otrok z lažjo, zmerno, težjo ali težko duševno prizadetostjo in na področju zaposlovanja.

Ali pred kratkim sprejeta zakonodaja na področju šolanja in zaposlovanja hendikepiranih oseb sistemsko omogoča uresničevanje teh dveh strateških načel za ljudi z intelektualno oviro? Razmislek o tem je rdeča nit pričujočega prispevka.

NOVA ETIKA SKRBI

Nacionalni program socialnega varstva do leta 2005 med štirimi nujne spremembe, za katere se je država obvezala, uvršča tudi individualizirano financiranje, financiranje storitev glede na potrebe in ne glede na ponudbo, decentralizacijo načrtovanja socialnega varstva glede na lokalne potrebe in povečanje vpliva in sodelovanja uporabnikov. S temi koncepti uporabniške perspektive gre za premik moči od institucionalne obravnave k enakovrednejšemu sodelovanju z osebo, ki zaradi fizičnega, senzornega ali intelektualnega hendikepa potrebuje socialnovarstvene storitve za samostojnejše življenje. Načrtovan je korenit preobrat od ustaljenih, posrednih načinov plačevanja in izvajanja storitev. Doslej je država nakazovala izvajalcem storitev proračunska sredstva, ki so tako šele posredno, prek izvedbe storitev, prišla do uporabnikov. Lahko rečemo, da gre za financiranje institucij in ne osebnih potreb. Pri tem je uporabnik omejen le na tisti obseg storitev, ki jih ponuja država. Z načelom pluralizacije socialnih služb sta se obseg in ponudba storitev sicer razširila od državnih tudi na nevladni in privatni sektor, vendar imajo v slovenskem prostoru še vedno veliko moč tradicionalne ustanove skrbstva in nege, ki vzbujajo občutek, da ponujajo »varne usluge«. Na področju socialnovarstvenih storitev ima Slovenija še vedno močno razvejano institucionalno varstvo otrok in odraslih in malo skupnostnih oblik bivanja. Čeprav so stroški institucionalnega varstva veliko večji od stroškov domačega varstva, državne strukture spodbujajo oblike institucionalnega varstva otrok, ko zagotavljajo brezplačno institucionalno oskrbo in šolanje za otroke s posebnimi potrebami. Če pa otrok ostane doma, skrbnik prejema le minimalno denarno podporo. Starši otrok, ki ostanejo v domačem varstvu, so upravičeni do denarnega dodatka za nego otroka, ki potrebuje posebno nego in varstvo, z namenom kritja povečanih življenjskih stroškov, ki jih ima družina zaradi nege otroka. Število prejemnikov se iz leta v leto povečuje; v letu 1996 je bilo to 2.619 oseb, do leta 2002 pa se je število skoraj podvojilo (5.219 oseb). Prav tako so se zvečala tudi sredstva.

Nacionalni program socialnega varstva do leta 2005 predvideva procese vključevanja in razvoj skupnostnih služb. V Sloveniji je bilo leta 1999 razmerje med zavodi in stanovanjskimi skupinami 40 proti 1 (Flaker in sodelavci, 1999), vendar se razlika iz leta v leto manjša v prid stanovanjskih skupin. Obstoječe institucije so ponekod pričele odpirati dnevne centre, ki ponujajo dnevno oskrbo predvsem za otroke.

Kakovost storitev se odraža tudi v podobi članov organizacije; zaposleni in njihovi nadrejeni imajo pomemben vpliv na javno podobo delovanja organizacije, kar se kaže tudi pri (ne)zadovoljnem uporabniku. Sevenhuijsen in Leskošek (2003) uvajata v slovenski prostor pojem »etike skrbi«, ki med drugim temelji na relokaciji politike, kjer gre za prehajanje moči od tradicionalno usmerjevalnih, nadzornih institucij k posameznim skupinam. Etika skrbi poudarja načelo »*people first*«; v ospredju so človek in njegove potrebe. Ta etika »pomeni predvsem premik od avtokratskih ali avtoritarnih sistemov k horizontalnim, interaktivnim sistemom, ki zahtevajo aktivnost in participacijo« (*op cit.*: 44). Največja slabost dosedanjega institucionalnega sistema skrbi je v tem, da je bil človek v stiski objekt skrbi, strokovnjaki pa so prevzemali skrb nad njegovim življenjem, pri čemer je ostal človek le pasiven prejemnik institucionalnih uslug - paketa storitev za povprečne potrebe povprečnih ljudi (Škerjanc 1996).

V preteklosti so ljudi s prizadetostmi vključevali v zavodske oblike bivanja in v posebne šole, saj je veljalo prepričanje, da potrebujejo zaščiteno okolje, ker da v obstoječem okolju ne bi mogli delovati. Vendar je bilo to zaščiteno okolje zasnovano na diskriminatornih predstavah o ljudeh s fizičnimi in intelektualnimi hendikepi, da ne morejo dosegati enake ravni znanja in da niso sposobni samostojnega življenja. V 21. stoletju se meje normalnosti odpirajo in ideje o normalnosti širijo. Pomembni premiki so se pričeli tudi v slovenskem prostoru, ko potekajo javne parlamentarne debate o izenačevanju položaja ljudi, ki imajo status invalida. Največji vpliv k naglim spremembam je prav gotovo imel pritisk ob vstopu Slovenije v

Evropsko Unijo, ki je bil pogojen s številnimi uskladitvami zakonodaje s pravnim redom EU.

Gotovo je še prezgodaj ugotavljati učinkovitost nove zakonodaje, ki spodbuja integracijo otrok s posebnimi potrebami[2] in omogoča večje možnosti prilagojenega in podpornega zaposlovanja invalidov[3]. Kljub temu, da nova zakonodaja spodbuja integracijo in temelji na enakih možnostih zaposlovanja, pa take oblike socialne vključenosti ostajajo omejujoče za skupine »otrok z motnjami v duševnem razvoju« oziroma ostajajo nedorečene do skupine »invalidov«. Na katerih področjih se kaže izključenost?

POLITIKA VKLJUČEVANJA SKOZ PRAKSO IZKLJUČEVANJA

IZKLJUČENOST LJUDI Z INTELEKTUALNO OVIRO

ŠOLANJE

Čeprav so novi zakonodajni predpisi sprejeti in uzakonjeni, ostaja odprto vprašanje, ali slovenski izobraževalni sistem izpolnjuje pogoje za izvajanje integracije, ki je poglavitno načelo novega zakona. Če izhajamo že iz ustavne določbe o pravici vseh otrok do šolanja (57. člen) v okviru enakih možnosti (14. člen), se zatakne pri omejitvah integracije, ki jih postavlja novi zakon o usmerjanju. Ta omogoča integracijo le določenim kategorijam otrok, kajti otroci s kategorijo lažja, zmerna, težja ali težka motnja v duševnem razvoju ostanejo izključeni iz rednih oblik šolanja (izključeni iz integracije), medtem ko je vsem ostalim kategorijam otrok s posebnimi potrebami integracija dovoljena oziroma zakonsko mogoča. To pomeni, da je integracija v redne šole za skupino otrok z motnjo v duševnem razvoju mogoča le za otroke s kategorijo mejne intelektualne sposobnosti[4]. Hkrati pa se poleg te oblike izključenosti pojavi še fizična segregacija, tako da so omenjene kategorije otrok z motnjo v duševnem razvoju dvakrat socialno izključene. V slovenskem sistemu šolanja enačimo izobraževalne programe z institucijami, saj ena šola navadno izvaja en program (redne šole izvajajo reden program, osnovne šole s prilagojenim programom izvajajo program na nižji izobrazbeni ravni itn.). Iz te delitve se prenaša stigma na vso institucijo, kar se prenese tudi na otroke, ki se v njej šolajo. Pogosto je slišati: »Ta hodi na Levca,« kar se nanaša na izrazito negativen odnos do otrok v osnovni šoli s prilagojenim programom. Kakor je ugotovila Pulko (2001), se končati osnovno šolo s prilagojenim programom pozneje izkaže za veliko oviro (pri izbiri poklica, pri iskanju zaposlitve). Kot je predlagala ena od članic komisij za usmerjanje otrok s posebnimi potrebami na okrogli mizi junija 2004 v Ljubljani[5], bi integracija pomenila šolanje vseh otrok v eni šoli, ki bi izvajala različne programe. To bi pomenilo, da bi se otroci z različnimi intelektualnimi in tudi fizičnimi sposobnostmi šolali pod isto streho, po sebi prilagojenih programih in z dodatno podporo, ki jo potrebujejo.

Izrazita socialna izključenost otrok oziroma mladih z oznako lažje motnje duševnem razvoju pa obstaja na prehodu iz šolanja na osnovni šoli s prilagojenim programom v poklicno izobraževanje. Mladi, ki so končali osnovno šolo z nižjim izobrazbenim standardom, t. i. »posebno šolo«, imajo omejene poti izbire poklica. Tisti, ki so končali »posebno šolo« ali vsaj 6 razredov redne osnovne šole, se lahko zaposlijo ali pa izbirajo med 2,5-letnimi programi nižjega poklicnega izobraževanja, ki jih izobrazijo le v pomožne poklice. V Sloveniji je bilo za šolsko leto 2004/2005 razpisanih petnajst različnih vrst programov[6] glede na vrsto izobrazbenega profila v večini slovenskih regijah, pri čemer ponudba programov ni regijsko enakomerna[7]. V 12 slovenskih regijah je razpisanih skupno 60 programov na različnih srednjih in poklicnih šolah. Dijaki z oznako lažje motnje v duševnem razvoju se pogosto vpišejo v redne srednje šole, ki izvajajo krajše, dveinpolletne programe poklicnega usposabljanja. Zaradi vse večjega povpraševanja delodajalcev po bolj izobraženem kadru pa se ti programi počasi odpravljajo, saj zanje ni velikega interesa. Programe izvajajo le še na nekaterih srednjih ali poklicnih šolah v regijskih središčih, to pa je še dodatna ovira, kar zadeva dostopnost za mlade z intelektualno oviro, ki ne živijo v velikih mestih. Ravno zaradi oddaljenosti so neredke situacije, ko starši svoji hčerki po končani osnovni šoli s prilagojenim programom ne dovolijo šolanja v Ljubljani ali v še bolj oddaljenem kraju. Tako ostane doma, opravlja nevidno in neplačano delo v domačem gospodinjstvu, ob polnoletnosti pa se vključi v bližnji varstveno-delovni center.

Na območju Bele krajine ni programov, kamor bi se lahko vpisali mladi z oznako motnje v duševnem razvoju, na Dolenjskem pa obstajajo štirje

izrazito »moško specifični« programi in le eden, kamor se vpisujejo dekleta. Posnetek stanja pokaže, da so še posebej prikrajšana dekleta; v izbiri programov, ki je že tako majhna, prevladujejo tradicionalni moški poklici, na primer tesar, ličar, obdelovalec kovin, gradbinec ipd., za katere se dekleta ne zanimajo. Med vsemi petnajstimi programi nižjega poklicnega izobraževanja izstopa le eden, ki ga lahko razumemo kot tradicionalni ženski poklic, pomočnica gospodinje oz. oskrbnica; med vsemi je le ta zapisan v ženski slovnični obliki. Vendar se po podatkih šolskih svetovalnih služb dekleta pogosto vpisujejo tudi na programe, kakršni so pomočnik peka in slaščičarja, pomočnik konfekcionarja, pomočnik kmetovalca, pomočnik v živilstvu. Dodatno zaskrbljuje to, da gre za zastarele poklice, ki v sodobni družbi izginjajo. Veliko programov, ki so obstajali tudi na podeželskem okolju (npr. v Beli krajini), je bilo ukinjenih zaradi majhnega zanimanja ob vpisu, kar gre pripisati razvijajočemu se gospodarstvu in majhnim potrebam delodajalcev po poklicih gospodinje, pomočnika konfekcionarja ipd. Zaposlitvene možnosti dijakov in dijakinj, ki uspešno končajo dveinpolletno nižje poklicno izobraževanje, niso velike. Pogosto se zaposlujejo doma, na turističnih kmetijah, na kmetiji s konjerejo, privatnih pekarnah ipd.

Otroci s posebnimi potrebami so zelo heterogena skupina otrok, zato je nemogoče najprej določiti vrsto institucije (redna ali specialna), v kateri bo določen otrok z določenimi posebnimi vzgojnoizobraževalnimi potrebami najbolj uspešen. (Kavkler 2003.)

Vendar je v praksi odločitev, vezana na usmeritev otroka ali mladostnika, pogosto odvisna od obstoječega sistema in programskih možnosti, ki niso vedno resnični odraz potreb posameznika, niti njegovih sposobnosti in želja. Še posebej je ta dilema izrazita pri dekletih z intelektualno oviro, ki po koncu osnovnega šolanja nimajo veliko izbire.

ZAPOSLOVANJE

Vprašanje, ki ga odpira novi zakon o zaposlitveni rehabilitaciji in zaposlovanju invalidov, je, kako bo uresničeval zaposlitvene možnosti ljudi z intelektualno oviro. Zakon sicer predvideva nove oblike zaposlovanja, na primer podporno zaposlitev, zaščitno zaposlitev, ter uvaja kvotni sistem zaposlovanja za vse invalide, poti pa zapira ljudem, ki imajo status invalida po zakonu o družbenem varstvu, med katerimi je največ ljudi z intelektualno oviro. Osebam z oznako zmerne, težje ali težke duševne prizadetosti zakon že v prvem členu odvzame sposobnost za delo, saj pravi: »Zmerno, težje in težko ter najtežje prizadete osebe se ne morejo usposobiti za samostojno življenje in delo.« Ti ljudje avtomatično pridobijo delovno nezmožnost in so usmerjeni v socialne programe usposabljanja in dela pod posebnimi pogoji v varstveno-delovnih centrih. Toda ali zakon o zaposlovanju invalidov za ljudi z zmerno, težjo in težko intelektualno oviro sploh velja?

Pri skrbi za invalidne osebe se kaže izključujoča plat recipročnosti socialne države. »Implicitni sistem obveznosti«, kot to poimenuje Foucault (1998: 52), je izrazit pri dodeljevanju pravic in ugodnosti določenega statusa. Družbena skrb se utemeljuje v univerzalističnem pristopu države, ki zagotavlja spodobno življenje »ekonomsko nesposobnim invalidom«. To najprej pomeni, da jim država odvzame enakopravnost z ostalimi državljani in državljankami in jim dodeli status otroka s posebnimi potrebami ali invalida, potem pa jim na podlagi tega statusa dodeli posebne pravice (brezplačno institucionalno varstvo otrok, nadomestilo za invalidnost). Država svoj finančni del socialnovarstvenega denarja transformira v institucionalne oblike skrbi, ki jih je posameznik deležen po vzorcu paketa storitev.

Za delo nesposobni ljudje, ki pridobijo status po zakonu o družbenem varstvu, lahko izkažejo svojo delazmožnost le pri delu pod posebnimi pogoji v t. i. varstveno-delovnih centrih, kjer imajo osemurni delavnik, namesto plačila pa prejmejo nagrado. Neredko izdelki na prostem prodajnem trgu dosežejo veliko prodajno vrednost, ki se kot naložba za boljšo kvaliteto bivanja in nastanitve v instituciji vračajo v obnovitvene dejavnosti ali gradnjo dodatnih objektov institucije same.

Najnovejše raziskave kažejo, da je v skupno 44 varstveno-delovnih centrov po Sloveniji vključenih več moških kot žensk. Največ nameščenih je moških med 26 in 36 letom starosti, ki živijo doma s starši in VDC obiskujejo dnevno. Ženske pogosteje ostanejo doma in pomagajo v gospodinjstvu, iz česar lahko sklepamo na večjo družbeno deprivacijo žensk, ki imajo zaradi tega manj socialnih stikov z okolico, manj prijateljskih vezi,

Tabela 1: Število uporabnikov v varstveno-delovnih centrih glede na spol in starost (v letu 2002)

Starost uporabnikov	*15-17*	*18-25*	*26-36*	*36-45*	*46-55*	*56 ali več*	*Skupaj*
Ženske	1	268	393	233	103	18	1.016
Moški	0	354	506	252	122	15	1.249
Vsi	1	622	899	485	255	33	2.295

Vir: Statistični letopis RS 2003

poleg tega pa pogosto opravljajo neplačano gospodinjsko delo. Še vedno je najti tradicionalne družine, zlasti na obrobju podeželja, ki izkoriščajo svoje odrasle otroke za delo na kmetiji.

Varstveno-delovni centri ne vključujejo le oseb z intelektualno oviro, ampak tudi osebe s kombinirano in fizično oviro. Kot kaže tabela 7, je bilo 2.207 (97 %) varovancev v letu 2002 oseb z intelektualno oviro, največ z oznako zmerne motnje v duševnem razvoju.

Sporna stran dela pod posebnimi pogoji v VDC se kaže zlasti v njihovi storilnostni naravnanosti. Sporno je, da VDC zasluženega dobička od prodaje izdelkov ne razdelijo med »delavce« oziroma oskrbovance, ki delajo tudi po osem ur na dan za skromno nagrado od 4.000 do 20.000 tolarjev (lahko tudi dosti manj, le v redkih primerih pa več). Pred leti so v Mengšu starši v vlogi skrbnikov ostro protestirali proti zaslužkarstvu varstveno-delovnega centra in izkoriščanju ljudi z intelektualno oviro in so jih »izpisali«. Na drugačen način sporen pa je primer skupnosti Barka, ki svojih izdelkov ne more prodajati v trgovini, saj bi imeli z birokracijo večji strošek, kakor bi bil zaslužek.

NAMESTO SKLEPA

Na področju šolanja integracija pomeni šolanje otrok z različnimi hendikepi skupaj z drugimi otroki. Raziskave kažejo, da v Sloveniji izvajamo integracijo in zagotavljamo pripomočke zlasti otrokom s telesno oviro, medtem ko velika skupina otrok z lažjo, zmerno, težjo ali težko motnjo v duševnem razvoju ostaja izločena iz integracije.

Integracija na področju izobraževanja in tudi zaposlovanja je protiutež izključitvi in diskriminaciji. Ni mogoče govoriti o socialni vključenosti, če posameznik, skupina ali skupnost nima zagotovljenega enakega dostopa do osnovnih dobrin, med katerimi so najbolj poudarjene enake možnosti šolanja in zaposlovanja.

Eden od dokumentov, s katerim se je Slovenija nedavno zavezala za enakovredno vključenost invalidov v širšo družbo, je malaška deklaracija o invalidih (»Razvoj v smeri enakovredne vključenosti invalidov kot državljanov«)[8]. Z njo se je Slovenija med drugim zavezala:

- da si bo brez razlikovanja in ob spoštovanju človekovih pravic prizadevala za izenačevanje možnosti invalidov na vseh področjih politike
- da invalidov ne bo diskriminirala zaradi invalidnosti ali identitete
- da bo povečevali možnosti invalidov za neodvisno življenje v skupnosti
- da se bo zavzemala za vključevanje invalidov na vsa področja življenja z izobraževanjem in vključevanjem invalidov kot državljanov z možnostjo odločanja o sebi
- da bo pospešila vključevanje invalidov v zaposlitev z razvijanjem njihovih sposobnosti, predvsem zaposlitvenih, s poklicnim usmerjanjem, usposabljanjem in tudi z dostopnejšo zaposlitvijo
- da bo veliko pozornosti namenila potrebam invalidnih otrok in njihovih družin in tudi starejšim invalidom
- da se bo zavzemala za učinkovito izenačevanje možnosti med ženskami in moškimi in aktivno udeležbo invalidov, s posebnim poudarkom na ženskah in dekletih, na področjih izobraževanja in usposabljanja, zaposlovanja, socialne politike, dejavnega sodelovanja in odločanja, spolnosti, zastopanosti v družbi, materinstva, življenja doma in v družini ter preprečevanja nasilja.

Premiki na zakonodajni ravni so že storjeni, od tod naprej pa je pomembna politika izvajanja zakonodaje po začrtanih načelih.

PRILOGA

TABELA 2: Regijska porazdelitev možnosti vpisa v dveinpolletne programe nižjega izobraževanja (razpis v srednješolske programe 2004/2005)

Regija	*Vrsta programa*
Pomurska regija	pomočnik kmetovalca, obdelovalec kovin
Mariborska regija	pomočnik peka, pomočnik mesarja, obdelovalec kovin, obdelovalec lesa, pomočnik kmetovalca, *pomočnica gospodinje-oskrbnice*, obdelovalec kovin
Koroška regija	obdelovalec lesa, obdelovalec kovin, pomočnik konfekcionarja
Celjska regija	gradbinec, pomočnik konfekcionarja, *pomočnica gospodinje-oskrbnice*, pomočnik kmetovalca, pomočnik peka in slaščičarja, pomočnik steklopihalca, obdelovalec kovin, pomočnik elektrikarja.
Zasavsko-revirska regija	*pomočnica gospodinje-oskrbnice*, obdelovalec kovin
Posavska regija	obdelovalec kovin
Dolenjska regija	pomočnik kmetovalca, tesar opažev, gradbinec, obdelovalec lesa, obdelovalec kovin
Ljubljanska regija	pomočnik peka in slaščičarja, pomočnik konfekcionarja, obdelovalec lesa, obdelovalec kovin, ličar, gradbinec, upravljalec gradbene mehanizacije, pomočnik elektrikarja, pomočnik mesarja
Kraško-notranjska regija	obdelovalec kovin, obdelovalec lesa, čistilec objektov
Gorenjska regija	obdelovalec lesa, obdelovalec kovin, gradbinec, *pomočnica gospodinje-oskrbnice*, pomočnik v živilstvu
Severnoprimorska regija	obdelovalec lesa, obdelovalec kovin
Obalno-kraška regija	obdelovalec kovin

OPOMBE

[1] Ostale kategorije otrok s posebnimi potrebami po zakonu o usmerjanju otrok s posebnimi potrebami (Ur. list RS 54/2000) so slepi in slabovidni, gluhi in naglušni, otroci z govorno-jezikovnimi motnjami, otroci z gibalno oviro, dolgotrajno bolni otroci, otroci z motnjami vedenja in osebnosti, otroci s primanjkljaji na posameznih področjih učenja in otroci z mejnimi intelektualnimi sposobnostmi.

[2] Zakon o usmerjanju otrok s posebnimi potrebami (Ur. list RS, 54/2000) govori o otrocih s posebnimi potrebami.

[3] Zakon o zaposlitveni rehabilitaciji in zaposlovanju invalidnih oseb (Ur. list RS, 63/2004) govori o invalidih.

[4] 10. člen pravilnika o organizaciji in načinu dela komisij za usmerjanje otrok s posebnimi potrebami ter o kriterijih za opredelitev vrste in stopnje primanjkljajev, ovir oziroma motenj otrok s posebnimi potrebami (Ur. List RS, 54/2003).

[5] 18. 6. 2004 je bila v okviru nastajajočega nacionalnega poročila o položaju oseb z intelektualno oviro v Sloveniji organiziran strokovni delovni posvet, ki so se ga udeležili vsi pomembni strokovnjaki, ki se ukvarjajo s področjem šolanja in zaposlovanja ljudi z intelektualno oviro.

[6] Petnajst dveinpolletnih programov, ki jih je za šolsko leto 2004/2005 razpisalo ministrstvo za šolstvo, znanost in šport, obsega naslednje poklice: pomočnik kmetovalca, pomočnik mesarja, pomočnik konfekcionarja, pomočnik steklopihalca, pomočnik elektrikarja, pomočnik v živilstvu, pomočnica gospodinje-oskrbnice, pomočnik peka in slaščičarja, obdelovalec kovin, obdelovalec lesa, gradbinec, tesar opažev, ličar, čistilec objektov, upravljalec gradbene mehanizacije.

[7] Podrobno regijsko porazdelitev 2,5-letnih nižjih poklicnih programov predstavlja tabela v prilogi.

[8] Podpisano na drugi evropski konferenci ministrov, pristojnih za politike enakovrednega vključevanja invalidov, maja 2003. Glavni cilj konference je bil oblikovati skupna načela, na katerih naj temelji razvoj politike na področju invalidnosti in zagotavljanja storitev javne službe. V ta namen so ministri obravnavali dosežke in pomanjkljivosti sedanje politike in novih usmeritev za enakovredno vključevanje invalidov in načine za reševanje novih izzivov.

LITERATURA

Dostopnost izobraževanja in zaposlovanja za ljudi z intelektualno oviro v Sloveniji (2004). Predstavljeno na okrogli mizi v Ljubljani, 18. 6. 2004. Ljubljana: OSI, MDAP (osnutek poročila, interno gradivo).

FLAKER, V., IN SOD. (1999), Oblike bivanja za odrasle ljudi, ki potrebujejo organizirano skrb in podporo: analiza in predlog ukrepov. Ljubljana: Visoka šola za socialno delo (raziskovalno poročilo).

FOUCAULT, M. (1998), *Zgodovina norosti*. Ljubljana: Založba/cf*.

KAVKLER, Marija (2003), Usmerjanje otrok s posebnimi potrebami: Skrajni čas za praktično aplikacijo. *Pet - Revija za ljudi s posebnimi potrebami.* XII, 67: 14-18.

LESKOŠEK, V. (2003), *Skrb v socialni politiki - skrb za kaj?*, V: SEVENHUIJSEN, S., ŠVAB, A. (ur.), *Labirinti skrbi*. Ljubljana, Mirovni inštitut (41-49).

Malaška deklaracija. http://www.coe.int/T/E/Social_Cohesion/soc-sp/Decl%20pol%20Slov%E9nie.pdf (30. 6. 2004)

Nacionalni program socialnega varstva do leta 2005. *Ur. list RS*, 31/2000.

PULKO, P. (2001), *Integracija absolventov osnove šole s prilagojenim programom v nižje poklicno izobraževanje*. Ljubljana: VŠSD (diplomska naloga).

Razpis za vpis v programe srednješolskega izobraževanja za šolsko leto 2004/2005. http://www.mszs.si/container288/ECOS/RAZ04_05_Prog_obseg_raz4.pdf (30.6.2004)

SEVENHUIJSEN, S. (2003), Prostor za skrb: Pomen etike skrbi za socialno politiko. V: SEVENHUIJSEN, S., ŠVAB, A. (ur.), *Labirinti skrbi*. Ljubljana: Mirovni inštitut (13-39).

ŠKERJANC, J. (1996), Zgodba o ekologiji in moči. *Socialno delo*, 35, 4: 283-289.

Ustava Republike Slovenije. *Ur. list RS*, 33/1991, 42/1997, 66/2000, 24/2003.

Zakon o zaposlitveni rehabilitaciji in zaposlovanju invalidov. *Ur. list RS*, 63/2004.

Zakon o usmerjanju otrok s posebnimi potrebami. *Ur. list RS*, 54/2000.

Zakon o družbenem varstvu duševno in telesno prizadetih oseb. *Ur. list SRS*, 41/1983.